

DOI: <https://doi.org/10.31648/apr.6961>

Дата падачы артыкула: 02 чэрвеня 2021 г.
Дата прыняцця да друку: 20 чэрвеня 2021 г.

БЕЛАРУСКІЯ ВЕРШЫ АДАМА М-СКАГА: ТЭКСТЫ І КАНТЭКСТЫ

Мікола Хаўстовіч

Варшаўскі ўніверсітэт, Польшча

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3007-0603>

e-mail: m.khaustovich@uw.edu.pl

Анотацыя: У артыкуле аналізуецца кантэкст беларускамоўных вершаў Адама -скага, робіцца спроба знайсці прычыны, якія падштурхнулі паэта да беларускамоўнае творчасці. На нашу думку, Адам М-скі з дапамогаю беларускамоўных вершаў-песняў планаваў вырашыць важную задачу: паставіць заслону перад пашырэннем у краі расейскамоўнае масавае культуры і тым самым абараніць сваё, спрадвечнае, польскае. Захаванія беларускамоўныя тэксты Адама М-скага – чатыры перакладныя і адзін арыгінальны – узніклі на аснове высокамастацкіх польскіх твораў, што карысталіся вялікаю папулярнасцю. Паэт меў надзею, што ягоныя вершы-песні будуць прынятыя беларускаю вясковаю грамадою.

Ключавыя-словы: пераклады, Ян Чачот, Марыя Канапніцкая, Тэафіль Ленартовіч, вершы-песні, расейская масавая культура

Submitted on 02 June, 2021

Accepted on 20 June, 2021

BELARUSIAN POEMS BY ADAM M-SKI: TEXTS AND CONTEXTS

Mikalaј Chaustowicz

University of Warsaw, Poland

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3007-0603>

e-mail: m.khaustovich@uw.edu.pl

Abstract: The article analyses the context of Belarusian-language poems by Adam M-ski, and an attempt is made to find the reasons for the poet's choice of the language. In our opinion, Adam M-ski aimed to accomplish an important task with the help of Belarusian-language poems-songs: to put a barrier to the expansion of Russian-language mass culture in the region and thus protect his, original, Polish culture. Preserved Belarusian-language texts by Adam M-ski – four translated and one original – were created on the basis of highly artistic Polish works which were very popular at the time. The poet hoped that his poems would be accepted by the Belarusian village community.

Keywords: translations, Jan Czeczot, Maria Konopnicka, Teofil Lenartowicz, poems-songs, Russian mass culture

У сярэдзіне 1880-х гг. Адам М-скі (сапр.: Зоф'я Тшашчкоўская, 1847–1911), ужо вядомы чытачу шэрагам публікацый у газеце “Tygodnik Ilustrowany”, а таксама асобным выданнем перакладу паэмы Альфонса Ламарціна *Апошняя песня пілігрымкі Чальд-Гарольда*, звярнуўся ў сваёй творчасці да беларускае мовы. Ці можна назваць гэты зварот свядомым жаданнем стаць беларускім паэтам, паэтам польска-беларускага памежжа? У асобных публікацыях беларускіх літаратуразнаўцаў беларускамоўныя тэксты Адама М-скага нават становяцца падставаю разглядаць ягоную польскамоўную спадчыну ў кантэксце “беларускае патрыятычнае ідэі”. На нашу думку, тут назіраецца падмена рэчыпаспалітаўскага складніка патрыятызму паэта на беларускі. Сцвярджаем на падставе эпісталярнае спадчыны: польскі складнік быў дамінавальны ў ягонай свядомасці. Чаму ж тады ўзніклі беларускамоўныя тэксты Адама М-скага? Адказ знаходзім у адным з лістоў да Фелікса Зянковіча (1842–1910): “Я падумала, што някепска было б распаўсюдзіць такі

спеўнік (вядома, толькі жывым голасам) замест агіднасцяў, якія цяпер можна часта пачуць” [*Wiersze i listy Zofji Trzasczkowskiej...*, 70].

Наведваючыся зрэдчас (звычайна вясною ці летам) у родную Дарагавіцу, Адам М-скі сутыкнуўся з “агіднасцямі”, якія вырашыў “замяніць” папулярнымі польскімі песнямі ў перакладзе на беларускую мову. Характэрна, што задача надрукаваць спеўнік, які – як відаць – плануецца падрыхтаваць, не ставіцца. Дастаткова, калі ён будзе пашырацца “жывым голасам”. Зрэшты, Адам М-скі, хіба, ведаў, якія цяжкасці маглі паўстаць на шляху выдання першае ў пасляпаўстанцкі час беларускамоўнае кніжачкі. Таксама няцяжка здагадацца, што “агіднасцямі” паэт называе тое, што спяваюць у Беларусі. І калі ў лісце да Ф. Зянквіча, які жыў у той час у краі, можна было і не тлумачыць гэта, дык дзеля варшавяка Зянона Пшасмыцкага (1861–1944) патрабаўся шырокі каментар:

Ведае, Шаноўны Пан, хто сярод людю распаўсюдзіў вышыванія расейскія кашулі, хто пашырае ў краі расейскія песенькі? Студэнты. (...) Трэба прызнаць, што расіяне маюць цудоўныя песні, асабліва – новыя, якія моладзь спявае, любоўныя, у якіх палае нязмерны жар жарсці. Але ўласна таму, што атрута з’яўляецца прывабнаю, як мацней ад яе бараніцца трэба. *Дубинушку* ніхто без расчуленасці слухаць не можа, але каб нашая моладзь ведала і спявала *Маўка*, то пазнала б, як наш брат-мужык па-свойму енчыць ды плача, дык можа б і зразумела, што *Дубинушка*, прыгожая і святая над Волгаю і Нявою, над нашымі курганамі – злачынная [Trzasczkowska (Adam M-ski) 2019, 59–60].

Крыху пазней, высылаючы З. Пшасмыцкаму фрагмент свайго перакладу-перапрацоўкі верша Марыі Канапніцкае (1842–1910) *U okienka*, Адам М-скі дадасць: “Яшчэ больш маю песняў для спеву; яны на гвалт нам патрэбныя, каб чужыя ў нас не пашыраліся” [Trzasczkowska (Adam M-ski) 2019, 101].

Менавіта так: паэт, ствараючы беларускамоўныя тэксты, думаў у першую чаргу пра супрацьдзеянне “пашырэнню чужых”. Беларускамоўнае для яго – “заслона” краю ад расейшчыны. Беларускамоўнае як выяўленне польскае (рэчыпаспалітаўскае) ідэі, краёвае патрыятычнае ідэі. Фактычна тое, што прапагандавалі амаль усе ідэолагі Паўстання 1863 года. Адам М-скі стаяў на той самай пазіцыі, што і шмат якія палітычныя ды грамадскія дзеячы канца XIX – пачатку XX ст.: пагаджаюся на беларускамоўнае толькі ў тым выпадку, калі яно будзе пра Польшчу (як варыянт: пра Рэч Паспалітую абодвух народаў). Гэтая “пазіцыя” мела на ўвазе ўсялякае спрыянне такой беларускамоўнасці. Але калі ў беларускамоўным з’яўлялася беларуская нацыянальная думка, дык і Польская сацыялістычная партыя, і – вельмі верагодна – Адам М-скі адмаўляліся ад “беларускамоўнага”.

На нашу думку, паэт не меў кантактаў з прадстаўнікамі беларускага нацыянальнага руху, бо іх проста не ведаў ці свядома ўнікаў. Ці ведаў ён, напрыклад, пра публікацыі Янам Неслухоўскім (Янкам Лучынам, 1851–1897) беларускамоўных вершаў у газеце “Мінскі лісток”, а таксама ў “Сьверо-Западнам календарь”? Магчыма, бо падтрымліваў блізкія дачыненні са стрыечнаю сястрою Альдонаю Раецкаю (1853–1922), якая ліставалася і сустракалася з Я. Неслухоўскім. Ці ведаў паэт пра выхад у свет *Dudki Białaruskaje Macieja Buraczka, Tralalonaczki, Smyka Białaruskaha Symona Rejki z pad Barysawa*, ці ведаў беларусістычныя публікацыі Аляксандра Ельскага (1834–1916)? Сёе-тое павінны быў ведаць, бо выпісваў і набываў самую разнастайную польскую перыёдыку і літаратуру. Аднак аніякіх ягоных крокаў у “беларускі бок” не зафіксавана. Паказальна і тое, што ў 1905–1907 гг. Адам М-скі надрукаваў шэраг польскамоўных твораў у “*Kurjerze Litewskim*” і “*Dzienniku Wileńskim*”, але – як вядома – не дасылаў сваіх беларускамоўных тэкстаў у “*Naszu Niwu*”. Увогуле, ці чуў Адам М-скі пра выхад у свет легальнае беларускамоўнае газеты, мэтаю якое было – сярод іншага – і тое, што ставіў перад сваімі песнямі ў сярэдзіне 1880-х і сам паэт?

Сёння мы не можам адказаць на пытанне, ці знаёміў Адам М-скі яшчэ каго, апрача Ф. Зянквіча і З. Пшасмыцкага, са сваімі беларускамоўнымі творамі? Г. зн., ці трапілі яшчэ да каго ейныя беларускія вершы і пераклады? Магчыма нават, што не.

Бясспрэчна, аднак, тое, што беларускія аўтографы Адама М-скага засталіся ў ягоным уласным архіве ў Дарагавіцы; пасля смерці паэта яны маглі тут і застацца, але – хутчэй за ўсё – павандравалі з іх новым уласнікам, скажам, у Вільню. Дадзенае нашае меркаванне грунтуецца на тым факце, што з архівам Адама М-скага пазнаёміўся Багдан Жыранік (1892–1984). І зрабіць гэта ён мог, відаць, у Вільні падчас свайго – добраахвотнага ці вымушанага – падарожжа ў 1917 г. з Пецярбурга ў Варшаву.

Вядома, што ў 1921 г. Б. Жыранік быў ужо ў сталіцы адроджанае Польшчы і, відаць, належаў да “*Związku zbliżenia narodów odrodzonych*” – напалову навукова-асветніцкай, напалову палітычнай арганізацыі, што пашырала ідэі “праметэізму” – ідэю вольнасці народаў, прыгнечаных Расеяю, палучанаю з тактыкаю палітычнага падзелу савецкае імперыі [Światłowski 2014, 148–149].

Відаць, на замову “*Związku zbliżenia...*” Б. Жыранік падрыхтаваў дзеля газеты “*Przymierze*” артыкул пра беларускую літаратуру. На жаль, мы не ведаем, як і калі ён пазнаёміўся з беларускаю літаратураю, як і ад каго атрымаў матэрыялы дзеля падрыхтоўкі свае публікацыі. Наўрад

ці дастаткова яму было працаў Мітрафана Доўнар-Запольскага, Аляксандра Ельскага і першага выдання *Гісторыі беларускае літаратуры* Максіма Гарэцкага. Асобныя фрагменты працы Б. Жыраніка паказваюць на залежнасць іх ад абазнанасці Рамуальда Зямкевіча (1881–1944). Увогуле, няма сумневу, што былы студэнт славістыкі Ягелонскага ўніверсітэта быў знаёмы з многімі беларускамоўнымі творамі XIX – пачатку XX ст. і даволі трапна, хоць і коратка іх інтэрпрэтаваў. У тым ліку і беларускія вершы Адама М-скага:

З надзвычайнай лёгкасцю адчувае беларускую душу наш паэт Адам М-скі (Зоф’я Тшашчоўская [sic!]). Яго беларускія песні поўныя свежасці і сапраўднай жаночай (у найбольш узвышаным гэтага слова значэнні) любові да ўсіх, хто пакутуе, каго прыгнятаюць і крыўдзяць. Нягледзячы на бясспрэчную арыгінальнасць твораў М-скага, мы знойдзем у іх рэха паэзіі ўсіх тагачасных паэтаў Беларусі. (На жаль, беларускія творы М-скага дагэтуль нідзе не друкаваліся) [Żyranik 1921, 10].

Назваў вершаў Адама М-скага Б. Жыранік не падае, але гаворка ў яго ідзе, відаць, пра ўласныя творы паэта, а не пра пераклады. Было б дзіўна, каб філолаг у прачытаных ім тэкстах не пазнаў папулярных твораў Т. Ленартовіча, М. Канапніцкае, а таксама *Pieśń S. Moniuszki* (як пазначалася ў выданнях *Śpiewników domowych*).

Ці не азначае гэта, што Б. Жыранік меў магчымасць працаваць з рукапісамі Адама М-скага альбо з сямейнага архіва паэта, альбо са збораў Р. Зямкевіча? Апошняя найбольш верагодна. Вядомы даследнік гісторыі беларускае літаратуры ў той час з’яўляўся агентам II аддзела Генеральнага штаба Польскага войска, апрача таго істотным з’яўляецца і тое, што рэдакцыя газеты “Przyczerze” знаходзілася побач з варшаўскім домам Р. Зямкевіча на вуліцы Хмельнай.

Нягледзячы на тое, што Б. Жыранік у часы сацыялістычнае Польшчы быў даволі актыўным удзельнікам польска-беларускага літаратурнага дыялогу [Калеснік 1975, 112] – выдаў кніжачкі перакладаў вершаў Янкі Купалы *Dzień powszedni ubogi...* (1962) і Максіма Танка *Na szlaku dzikich gęsi* (1965), ягоны *Zarys literatury białoruskiej*, а прынамсі словы пра “беларускія песні” Адама М-скага, доўга заставаліся па-за ўвагаю беларускіх літаратуразнаўцаў. І толькі У. Казбярук здолеў пацвердзіць выказванне Б. Жыраніка пра датычнасць Адама М-скага да беларускае літаратуры: у 1971 г. ён паведаміў у друку пра “беларускія вершы” паэта [Казбярук 1971, 135–136], у 1974 г. апублікаваў пераклады песняў Т. Ленартовіча *Каліна* і Яна Чачота *Казак* [Казбярук 1974, 28–33], а ў 1980 г. – пераклады вершаў Марыі Канапніцкае

Ля ваконца і Як жа мне цябе дзяўчына... ды арыгінальны верш паэта *Божы наш Бацько...* [Казбярук 1980, 6].

Верш *Расла каліна буйна, шырока...* – гэта першы вядомы сёння беларускамоўны тэкст Адама М-скага. Захавайся разам з вершам *Raście jawor na przyhorku...* у лісце паэта да Ф. Зянквіча ад 16 мая 1886 г. Творам папярэднічала своеасаблівая прадмова-тлумачэнне:

Аднойчы, летась, я пачала напяваць *Каліну* амаль міжволі на нашай сялянскай беларускай мове і паўтарыла дзяўчатам-служанкам – гэта выклікала захапленне, яны вучыліся па начах. На няшчасце я не маю голасу: не магу ні спяваць, ні вучыць іншых. Але магу перакладаць і маю некалькі гатовых песень (...). Што Пан на гэта скажа? Дасылаю Пану дзве песні – гэта толькі пачатак – я забыла беларускую мову, хоць вяртаюся да яе цудоўна як да пястункі дзіцячых гадоў – а ў вушах іграе мне даўнейшая – без заганы..." [*Wiersze i listy Zofji Trzasczkowskiej...*, 70].

Калінаю Адам М-скі называе папулярную польскую песню, якую ў 1840-я гг. напісаў Ігнацы Камароўскі (1824–1857) на верш Тэафіля Ленартовіча (1822–1893) *Rosła kalina z liściem szerokiem...* Вядома таксама, што “мазавецкі лірнік” скампанаваў свой твор на падставе народнае песні *Czego ty Kalino taka smutna? – Bo już młodego Jasia niema*.

Польскую песню Адам М-скі мог ведаць як з вуснай традыцыі, так і музычных выданняў, якія з сярэдзіны 1850-х гг. час ад часу выходзілі ў свет з варшаўскіх друкарняў Рудольфа Фрыдліяна (1811–1873), а пазней – Густава Гэбэтнера (1831–1901) і Аўгуста Вольфа (1833–1910).

Відаць, з запісам беларускамоўных тэкстаў паэт раней не сутыкаўся. Прынамсі, не ведае, як асобныя аўтары і выдаўцы перадавалі адметны гук беларускае мовы [ў] на пісьме, г. зн. выданняў Аляксандра Рыпінскага, Яна Чачота, Габрыэля Асоўскага, Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча, Вінцэся Каратынскага і інш. ён не бачыў. Праўда, на прыназоўнік у ўвага была звернутая: “Прыназоўнік у я часцей за ўсё не лічу асобным гукам, бо ў люду гэты гук, хоць і выразны, часта зліваецца з наступным. Магчыма, іншыя патрапяць унікаць гэтага ў вершы – я не ўмею” [*Wiersze i listy Zofji Trzasczkowskiej...*, 73], хоць гук [ў] у словах *dzieuczka, dziauczatko, Kruciu Ihrau, śpiewau, douha, lecieu, dziauczyna, usie* чамусьці застаўся “не заўважаны”.

Цікава адзначыць, што перакладнік амаль дакладна перадае лексічныя і стылістычныя асаблівасці арыгінала, цалкам захоўвае танальнасць ды мелодыка-інтанацыйны малюнак песні:

Rosła kalina z liściem szerokiem, Nad modrym w gaju rosła potokiem, Drobny deszcz piła, rosę zbierała, W majowem słońcu liście kapała. W lipcu korale miała czerwone, W cienkie z gałązek włosy wplecione. Tak się stroiła jak dziewczę młode I jak w lusterko patrzyła w wodę. Wiatr co dnia czesał jej długie włosy, A oczy myła kroplami rosy.	Rasła kalina bujno, szeroko, Da nad krynicoj, da nad hłubokoj, Dożdżyczek piła, rasu zbierała, Wiasnoju u soncy liści kupala. – Pacierki letom miała kalinki, Jak dzieuczka kosu pleła halinki, Jak by dziauczatko u jasnu pahodu I jak u lusterko hladziela u wodu. Hulali wietry z bujnoju kasoju A oczy myła bielej rasoju.
[<i>Bukiet pieśni świątecznych</i> 1901, 114]	[<i>Wiersze i listy Zofji Trzaskowskiej...</i> , 73]

У тым жа лісце да Ф. Зянкoviча змешчаны пераклад – як паведамляе ў прыпісе Адам М-скі – песні “Манюшкі *Казак (Tam na górze jawor stoi)*, пераробленай для вясковага хлопца”. Як вядома, Станіслаў Манюшка вершаў не пісаў, а таму У. Казбярук, які выявіў твор, у першай публікацыі пазначыў, што “аўтар тэксту невядомы” [Казбярук 1971, 135]. Значна пазней беларускія даследнікі вызначылі: гэта “перапрацоўка” вядомай песні Станіслава Манюшкі на словы Яна Чачота [Мархель 1995, 97].

Магчыма, сам Адам М-скі не ведаў, на чые словы напісаў песню С. Манюшка, бо ў большасці выданняў дванацатага сшытка *Śpiewnika domowego* аўтарства Я. Чачота не падаецца. Усё ж, аднак, гісторыкі музыкі ўжо ў XIX ст. ведалі аўтара слоў гэтае папулярнае песні. Зрабіць гэта не складала вялікае цяжкасці: С. Манюшка няраз выкарыстоўваў вершы Я. Чачота; прынамсі, з томікаў *Piosenek wieśniaczych*. Тэкст *Tam na górze jawor stoi...* “знайшоўся” ў выданні *Piosenek wieśniaczych z nad Niemna, Dniepra i Dniestra* ў раздзеле *Piosnki wieśniacze z nad Dniestra: 1. Tłómaczone ze zbioru Wacława z Oleska wydanego we Lwowie w tomie jednym*. Такім чынам, хоць “песня Яна Чачота нарадзілася на беларускай зямлі” [*Заняпад і адраджэнне...* 2001, 542], але з’яўляецца яна перакладам з украінскае мовы [*Pieśni polskie i ruskie...* 1833, 339]. Я. Чачот пераклаў дастаткова дакладна [Czczett 1845, 41–42], але змяніў страфічную будову твора:

С. Манюшка, прагнучы даць грамадству айчынныя песні, каб “адсунуць убок імпартаваную тандэту” (Вітольд Рудзінскі), цягам трыццаці гадоў напісаў больш за 250 музычных твораў на словы польскіх паэтаў, аб’яднаўшы іх у дванаццаць *Śpiewników domowych*. Сярод іх – блізу 20 тэкстаў Я. Чачота. Калі была напісаная песня на верш *Tam na górze jawor stoi...* – дакладна невядома. Але ўпершыню яна з’явілася асобна пад тытулам *Kozak* прыкладна ў 1858–1873 гг. (музычныя творы ў той час часта друкаваліся без пазначэння

году) накладам Р. Фрыдліяна ў Варшаве, а пасля смерці кампазітара выдавец ягонае спадчыны Ян Карловіч (1836–1903) уключыў песню ў дванаццаты сшытак *Śpiewnika domowego*.

С. Манюшка дзеля песні *Kozak* выкарыстаў першыя шэсць (з дзевяці) катрэнаў Я. Чачота. Кампазітар фактычна пазбавіў твор матыву кахання, праз якое гіне лірычны герой. Відавочна, без гэтага матыву твор успрымаўся як патрыятычны: казак гіне на чужыне не інакш як на службе Рэчы Паспалітай.

А вось Адам М-скі ў сваім перакладзе цалкам адмовіўся і ад патрыятычнага складніка, і ад украінскага: ягоны герой, вясковы хлопец, што ўсвядоміў сваё свавольства. З гэтай прычыны ён хоча, каб хавалі яго “хлопцы з нашае вёскі”, відаць, дзеля навукі ўсім тым, хто ведаў пра ягоныя ўчынкi.

“Oj dziciatko, oj ty synu,
Synoczku mój miły
Ty nie słuchau bačku, maci –
Dojszou da mahiły.”
“Praszu maci, prasz maci,
Choraszo chwajcie:
Usie dzwony niechaj dzwoniać,
Muzyku zagrajcie;
Niechaj mienie nie chwajuc
Ludzi naniatyje,
Tolko chłopcy z naszoj wioski,
Chłopcy maładyje”.

[*Wiersze i listy Zofji Trzaskowskiej...*, 74]

У адрозненне ад С. Манюшкі, які ў 1840–1860-я гг. пісаў песні паводле вершаў польскіх паэтаў дзеля падмацавання сэрцаў адукаванага класа, Адам М-скі ў 1880-я гг. паставіў перад сабою задачу працаваць – сярод іншага – дзеля ніжэйшага класа – сялян: перакладаў на беларускую мову папулярныя польскія песні. Пра сваю працу ў гэтым кірунку паэт пісаў не толькі да ліцвіна-суайчынніка Ф. Зянковіча, але і да варшавяка З. Пшасмыцкага. Адаму М-скаму было істотна, каб яго не проста зразумелі, але і падтрымалі, пашыралі ягоныя спробы. Дзеля гэтага ён шырока тлумачыць тыя матывы, якімі кіруецца:

У вершы *Na skrzydlach Ariela* Пан замяніў “Літву” на “родную зямлю”. Разумею Пана: палохаешся правінцыялізму, а на маю думку, – гэта няслушна. Я люблю ўсю Айчыну і сваю любоў, як магу, пашыраю; я далёкі ад сепаратызму, але бывае, што пра пэўныя куткі краю цалкам забылі, а ён патрабуе, каб менавіта

да яго хто адгукнуўся. Таму ў вершы *Z daleka* я кажу: “Tak dziś, o Litwa moja, ty śpisz ścicha”. У вас няволя, але ёсць універсітэт, сталіца, пісьменніцтва – мы ж нічога не маем, нават уласнае імя забываем; нас трэба клікаць па імені, нам трэба казаць: “Прачніцеся!”, дык тады і да агульнае працы будзем прыдатныя. (...) Так і мая сіроцкая песенька не можа ўзняцца і гучаць над усёю зямлёю, духу ёй не стае, але дзесьці над дробнаю рэчачкаю, што імкне да Нёмана, дзе і жывыя людзі, і магілы гэтую песню па зыках пазнаюць. А можа нават, што душа, якая жыве ў маёй песні, ляцець у іншае месца і не хацела б. Мы, ліцвіны, горача прывязваемся да свайго кутка, нашая прырода, больш, чым дзе-небудзь не кранутая, туліць нас да грудзей і адарвацца ад іх не дае [Trzeszczkowska (Adam M-ski) 2019, 99–100].

Вядома, высылаючы беларускія пераклады З. Пшасмыцкаму, Адам М-скі зусім не лічыў, што рэдактар варшаўскае газеты “*Życie*” надрукуе іх. Тым больш, што высылалася “спроба”, фрагменты перакладу. Дастаткова параўнаць іх з арыгіналам (у дадзеным выпадку – з вершам Марыі Канапніцкае [Копорніцка 1915, 102–103]). Ды і высылаліся яны звычайна ў лісце, а не на асобнай картцы.

З пяцідзесяці двух радкоў арыгінала ў Адама М-скага атрымалася толькі дваццаць. Ці ж можна назваць гэта перакладам верша М. Канапніцкае ды яшчэ і тытул пакінуць той самы? Цікава адзначыць і тое, што першы катрэн перакладу цалкам не стасуецца з астатняю яго часткаю; назіраем таксама жаданне перакладніка “адмовіцца” ад гераіні, што глядзіць на свет праз размаляванае марозам вакенца, але адначасна “пакінуць” асобныя заўважаныя ёю карціны. Зрэшты, невядома, што планавалі Адам М-скі: ці то зрабіць песню з фрагментаў верша М. Канапніцкае, ці то зрабіць поўны пераклад твора, як гэта было з вершамі Т. Ленартовіча і Я. Чачота.

Pa mieży Tatka chodzić i chodzić,
 Pytaje – ci nam żyto zarodzić?
 Oj hołod straszny – skaranie z Nieba!
 Dajże nam, Boże, czornaho chléba,
 Boże nasz, Ва́чку, zapali sonce
 Niechaj zaświecić u koźne akonce.
 [Korespondencja Zenona Przesmyckiego..., 35v]

Пра пераклад верша М. Канапніцкае *Jakże cię tam brać* (з цыклу *Na fujarce*) наўпрост не згадваецца ў лістах паэтки да З. Пшасмыцкага. Але тэма перасланных беларускіх тэкстаў няраз узнімаецца ў ейнай карэспандэнцыі за сакавік-красавік 1888 г. Гэтыя допісы цікавыя яшчэ і тым, што дазваляюць зразумець і стаўленне Адама М-скага да беларускае мовы,

і тую ролю, якую ён надаваў сваім перакладам у жыцці грамадства. Так, напрыклад, у лісце ад 9/21 сакавіка 1888 г. з Ноўгарада чытаем:

З вершамі Акермановае вышло Пану яшчэ пару беларускіх перакладаў. Нядаўна пісалі ў штотыднёвіках, што каб надрукавалі *Pana Tadeusza* па-беларуску, дык сяляне яго б не чыталі. А ці сяляне спрадвечна польскія чытаюць яго на польскай мове? Мяркую, што ніхто не адкажа сцвярдзальна; такія рэчы інтэлігенцыя распаўсюджваць павінна. А тое, што беларуская песня мела б аграмадны ўплыў, я ведаю з досведу: друкаваць не дазваляць, але моладзь магла б несці яе ў хаты. Як толькі вярнуся на стала да сваіх, дык рупліва гэтым займуся [Trzeszczowska (Adam M-ski) 2019, 105].

Праз месяц Адам М-скі высылае ў Варшаву пераклады вершаў французскае паэткі Луізы-Віктарыны Акерман (1813–1890). Аніводзін з іх, здаецца, так і не будзе надрукаваны. Як, зрэшты, і беларускі пераклад:

Дасылаю таксама пару ўласных драбностак і фрагмент перакладу з паэзіі Канапіцкае на беларускую мову. Папярэджаю, што граматыкі гэтае мовы няма, я кіруюся адно музыкаю гэтае мовы, якая грае ў мяне ў вушах з часоў нянькі [Trzeszczowska (Adam M-ski) 2019, 106].

Відаць, тут ідзе гаворка якраз пра пераклад верша *Jakże cię tam brać*, што захваўся ў архіве З. Пшасмыцкага разам з шэрагам твораў і перакладаў Адама М-скага, а ў 1942 г. набытыя ў яго Нацыянальнаю бібліятэкаю ў Варшаве.

Мусім абавязкова звярнуць увагу на той ліст Адама М-скага, дзе ён кажа пра мажлівы пераклад *Pana Tadeusza* на беларускую мову на падставе згадкі “ў штотыднёвіках”. Аляксандра Бласінская, выдавец лістоў Адама М-скага, лічыць, што тут ідзе гаворка пра артыкул *PAN TADEUSZ na Białorusi* ў “Tygodniku Ilustrowanym” (1887, nr 261). Калі даследніца мае рацыю, дык гэта азначае, што Адам М-скі ведаў пра выдазены ў 1859 г. пераклад дзвюх першых кніг паэмы А. Міцкевіча; г. зн. ведаў пра Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча і пра беларускамоўныя кніжныя выданні. Здавалася б, нічога дзіўнага тут няма: паэт нязменна цікавіўся польскамоўнымі выданнямі (Ф. Зянквіч, наведаўшы ягоны дом у Ноўгарадзе, пісаў, што Тшашчкоўскія выпісваюць ажно адзінаццаць “czasopism”), дык пэўна ж чытаў матэрыялы, у якіх закралася беларуская тэма. Напрыклад, артыкулы Аляксандра Ельскага ў газеце “Kraj” ці Вінцэса Каратынскага ў варшаўскіх выданнях. Але справа ў тым, што Адаму М-скаму магло трапіць на вочы адно “z pism krajowych” з артыкулам пра А. Міцкевіча, аўтар якога шкадаваў, “że do tej pory nikt się nie

zdobył na przetłumaczenie PANA TADEUSZA na mowę białoruską” [A.S. 1887, 429]. А гэта магло азначаць, што да свае “беларушчыны” Адам М-скі ішоў самастойна.

Параўноўваючы верш М. Канапніцкае з перакладам Адама М-скага, прыходзім да высновы: беларускі паэт надзвычай адказна ставіўся да свае працы, стараўся максімальна захоўваць рытміка-меладыйныя асаблівасці арыгінала. І адначасна сцвердзім: у большасці беларускіх перадрукаў перакладу верша *Jakże mnie cibie dziauczyna...* назіраецца неапраўданая “мадэрнізацыя”, што змяняе рытм верша. Напрыклад, “Не хочучь аддаці” замест “Не хочучь даці”; “Як тая магіла” замест “Як та магіла”; “Калі ж тое будзе?” замест “Калі ж то будзе?” (пяціскладовік заменены шасціскладовікам).

Мы не ведаем дакладна, калі быў напісаны верш *Божэ, наш Бацька...*, але ёсць падставы казаць, што ствараўся ён як працяг працы над перакладам верша М. Канапніцкае *U okienka*. Захаваўся ён у лісце паэта да З. Пшасмыцкага, відаць, з Дарагавіцы (А. Бласінская датуе яго з Ноўгарада, але звяртаем увагу на наступныя словы ў лісце: “крыху кніжак па вёсках распаўсюдзіў”, а гэта сведчанне, што Адам М-скі знаходзіўся ў Беларусі) ад 12/24 ліпеня 1888 г., у якім чытаем:

У мяне тыя самыя штодзённыя клопаты; крыху кніжак па вёсках распаўсюдзіў – і то добра. А як, Табе, браце, трапіць да душы *Modlitwa białoruska* на час бедства (на мелодыю *Chóralu* Уейскага) [Trzeszczkowska (Adam M-ski) 2019, 131].

А занатаваўшы верш, працягвай:

Ведаеш, Ш[аноўны] Пане, мае рэлігійныя перакананні, але сярод людю абысціся без гэтага немагчыма; зрэшты, панятак Бога Бацькі сярод убогае грамады мае сваю паэзію [Trzeszczkowska (Adam M-ski) 2019, 131].

Верш-песня *Boże nasz Baćka, ty Twai ludzi...*, як пазначыў сам паэт, напісаны на мелодыю *Chóralu*, праўда, не Карнэля Уейскага (1823–1897), а Юзафа Нікаровіча (1827–1890). У сакавіку 1846 г. малады ў той час кампазітар, уражаны г. зв. “*gabacją galicyjską*” (галіцыйскаю разнёю) стварыў музыку, на якую ягоны сябра паэт К. Уейскі напісаў тэкст *Z dymem pożarów...*, упершыню апублікаваны пад тутулам *Chóral* у 1847 г. [Ujejski 1847, 81–83].

Харал (з лац. *choralis* – харавы) – літургічны спеў у Каталіцкім касцёле. Верш Адама М-скага, як і верш К. Уейскага, стылізаваны на біблейскім маленні да Бога аб ласцы і міласці для пакутнага народу. Але пэўныя тэкставыя супадзенні назіраюцца не з *Z dymem pożarów...*, а з вершам *U okienka*.

Boże nasz Baćka, my Twai ludzi,
 A Niebo ciomno ad czornych chmar,
 Na świcie ciazko, aż balać hrudzi.
 Hdzie nie paczujesz – hoład, pażar. (...)
 Paszli nam sonce z ciopłaj rasoju,
 Kab zaszumiela niwa jak haj.
 Każuć – Ty Baćko – my pad Toboju –
 Chleba i sonca i szczaścia daj!
 [Trzeszczkowska (Adam M-ski) 2019, 131]

Прыехаўшы ў сакавіку 1888 г. у Дарагавіцу, З. Тшашчкоўская пачала актыўна працаваць дзеля асветы людю сваіх ваколіцаў. Такую ейную паставу, відаць, сфармавалі дачыненні з Ф. Зянковічам. На нашую думку, менавіта ў гэты час (1886–1889) пачуцці саракагадовае кабеты знайшлі водгук ў сэрцы на пяць гадоў старэйшага за яе былога выгнанніка. Пацвярджэннем можа быць і ейная тагачасная паэзія, і ейная грамадская праца:

Я спадзяюся наступнаю вясною канчаткова асесці на Літве, буду разглядацца, якія тут магчымасці, тым часам хацеў бы распаўсюдзіць тут колькі асобнікаў “Gazety Świątecznej” і выданняў для людю, якія пералічаныя ў “Prawdzie”. Калі можаш, браце, зрабі мне пералік кніжачак дзеля чытання для людю, пачынаючы ад святое гісторыі і апісання цудадзейных абразкоў да дапаможнікаў па земляробству, пчальніцтву (даступных людю), словам, рэчы, якія б маглі змагацца з “сельскимь поселяниномъ” і падобнымі выданнямі. Мова павінна быць як можна прасцейшаю, звычайнаю, бо гаворка галоўным чынам пра беларусаў, для якіх моўныя складанасці могуць быць значнымі перашкодамі пры чытанні [Trzeszczkowska (Adam M-ski) 2019, 112–113].

Часткаю гэтае грамадскае дзейнасці Адама М-скага стала ягоная паэтычная беларускамоўная творчасць. На жаль, звестак пра гэта, апроча згадак самога Адама М-скага ў карэспандэнцыі, не захавалася.

БІБЛІЯГРАФІЯ

- Заняпад і адраджэнне: Беларуская літаратура XIX стагоддзя.* 2001. Уклад., прадмова і заўвагі Казберука У. Мінск: Мастацкая літаратура.
- Казбярук Уладзімір. 1971. *Беларускія вершы Адама М-скага.* “Маладосць” № 12: 135–136.
- Казбярук Уладзімір. 1974. *Ступені росту: Беларуская літаратура канца XIX – пачатку XX ст. і традыцыі польскіх пісьменнікаў.* Рэд. Барысенка В. Мінск: Навука і тэхніка.
- Казбярук Уладзімір. 1980. *Невядомыя беларускія вершы Зоф’і Трашчкоўскай.* “ЛіМ” № 14: 6.
- Калеснік Уладзімір. 1975. *Зорны снеў: Літаратурныя партрэты, нарысы, эцюды.* Мінск: Мастацкая літаратура.
- Мархель Уладзімір. 1995. *Трашчкоўская Зоф’я (Адам М-скі). У: Беларускія пісьменнікі: Біябібліяграфічны слоўнік у 6 тамах.* Рэд. Мальдзіс А. Т. 6. Мінск: Беларуская энцыклапедыя: 97.

- A. S. 1887. "Pan Tadeusz" na Białorusi. "Tygodnik Ilustrowany" nr 261: 429.
- Bukiet pieśni świątecznych*. 1901. Zebr. Chociszewski J. Poznań: Nakład i druk Jarosława Leitgebca.
- Czczett Jan. 1845. *Piosnki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra*. Wilno: Drukiem Józefa Zawadzkiego.
- Konopnicka Maria. 1915. *Poezye, wydanie zupełne*. Krypt. oprac. Czubek J. Warszawa: Gebethner i Wolf.
- Korespondencja Zenona Przesmyckiego (Miriama) z lat 1884–1941*. Y: BN, Rps 2684.
- Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego*. 1883. Zebr. i wyd. Waclaw z Oleska. Lwów: Nakładem Franciszka Pillera.
- Trzszczkowska Zofia (Adam M-ski). 2019. *Listy do Zenona Przesmyckiego z lat 1887–1901*. Wstęp i oprac. Błasińska A. Warszawa: Instytut Badań Literackich.
- Światłowski Bartosz. 2014. *Prometejska racja stanu: źródła i dzieje ruchu prometejskiego w II Rzeczypospolitej*. "Poliarchia" nr 2: 147–180.
- Ujejski Kornel. 1847. *Skargi Jeremiego*. Londyn.
- Wiersze i listy Zofji Trzszczkowskiej do Feliksa Zienkowicza z lat 1881–1886*. Y: ZNiO, Rps 13228/I.
- Żyranik Bohdan. 1921. *Zarys literatury białoruskiej*. "Przymierze: Czasopismo związku zblizenia narodów odrodzonych" nr 9–10: 9–12.

REFERENCES

- A. S. 1887. "Pan Tadeusz" na Białorusi. "Tygodnik Ilustrowany" no 261, p. 429. (In Polish)
- Bukiet pieśni świątecznych*. 1901. Ed. Chociszewski J. 1901. Poznań, Nakład i druk Jarosława Leitgebca. (In Polish)
- Czczett Jan. 1845. *Piosnki wieśniacze z nad Niemna, Dniepra i Dniestra*. Vilnius, Drukiem Józefa Zawadzkiego. (In Polish)
- Kalesnik Uladzimir. 1975. *Zorny speŭ: Litaraturnyâ partrëty, narysy, ècûdy* [Star Singing: Literary Portraits, Essays, Etudes]. Minsk, Mastackaâ litaratura. (In Belarusian)
- Kazbâruk Uladzimir. 1971. *Belaruskîâ veršy Adama M-skaga* [Belarusian poems by Adam M-ski]. "Maladoc" no 12, pp. 135–136. (In Belarusian)
- Kazbâruk Uladzimir. 1974. *Stupeni rostu: Belarускаâ litaratura kanca XIX – pačatku XX st. i tradycyi pol'skih pis'mennikaŭ* [Degrees of growth: Belarusian literature of the late XIX – early XX centuries and the traditions of Polish writers]. Ed. Barysenka V. Minsk, Navuka i tëhnika. (In Belarusian)
- Kazbâruk Uladzimir. 1980. *Nevâdomyâ belaruskîâ veršy Zof'î Traščkoŭskaj* [Unknown Belarusian poems by Zofya Trashchkovskaya]. "LiM" no 14, p. 6. (in Belarusian)
- Konopnicka Maria. 1915. *Poezye, wydanie zupełne*. Ed. Czubek J. Warsaw, Gebethner i Wolf. (In Polish)
- Korespondencja Zenona Przesmyckiego (Miriama) z lat 1884–1941*. In: BN, Rps 2684. (In Polish)
- Marhel' Uladzimir. 1995. *Traščkoŭskaâ Zof'â (Adam M-ski)* [Trashchkovskaya Zofya (Adam M-ski)]. In: *Belaruskîâ pis'menniki: Biâbibliâgrafičny sloŭnik u 6 tamah* [Belarusian Writers: Biobibliographical Dictionary in 6 Volumes]. Ed. Mal'dziš A. Vol. 6. Minsk, Belarускаâ ènyklapedyâ, p. 97. (In Belarusian)
- Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego, z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego*. Ed. Waclaw z Oleska. 1883. Lviv, Nakładem Franciszka Pillera. (In Polish)
- Trzszczkowska Zofia (Adam M-ski). 2019. *Listy do Zenona Przesmyckiego z lat 1887–1901*. Ed., introduction Błasińska A. Warsaw, Instytut Badań Literackich. (In Polish)
- Światłowski Bartosz. 2014. *Prometejska racja stanu: źródła i dzieje ruchu prometejskiego w II Rzeczypospolitej*. "Poliarchia" no 2, pp. 147–180. (In Polish)
- Ujejski Kornel. 1847. *Skargi Jeremiego*. London. (In Polish)

Wiersze i listy Zofji Trzasczkowskiej do Feliksa Zienkowicza z lat 1881–1886. In: ZNiO, Rps 13228/I. (in Polish)

Zanâpad i adradžènne: Belaruskâ litaratura XIX stagoddzâ [Decline and revival: Belarusian literature of the XIX century]. Ed., introduction Kazberuka U. 2001. Minsk, Mastackâ litaratura. (In Belarusian)

Żyranik Bohdan. 1921. *Zarys literatury białoruskiej.* “Przymierze: Czasopismo związku zbliżenia narodów odrodzonych” no 9–10, pp. 9–12. (in Polish)